

Portefeuille Integrale aanpak Kindermishandeling en Jeugdgroepen

De Denktank:
Tijdig signaleren en ingrijpen

Auteur: Jan Dirk de Jong

In opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie

RBOND

ONDERZOEK & ADVIES

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
2.	Wat bedoelen we met tijdig signaleren en ingrijpen?	5
3.	De bijzondere noodzaak van tijdig signaleren bij LVB-jongeren	7
4.	Informatiedeling	8
5.	Ouderbetrokkenheid	11
6.	Het regievraagstuk	13
7.	Slotopmerkingen	15
	Bijlage: Bronnen	16

Ministerie van Veiligheid en Justitie

Portefeuille Integrale aanpak Kindermishandeling en Jeugdgroepen

De Denktank: *Tijdig signaleren en ingrijpen*

Datum: 9 juni en 7 september 2015
Tijd: 15:00-17:30
Locatie: Tobacco Theater (Nes 75-87) te Amsterdam

Aanwezig: Raja Alouani
Rosaly Brandon
Bas van der Heijden
Geranda Schutte
Yvonne Tuin
Marco den Dunnen
Nora Jainandunsing
Jan Dirk de Jong

Onderwerp: *Tijdig signaleren en ingrijpen*

1. Inleiding

In opdracht van de portefeuille Integrale aanpak Kindermishandeling en Jeugdgroepen van het Ministerie van Veiligheid en Justitie is een Denktank Problematische Jeugdgroepen geformeerd. Belangrijke vraagstukken over de aanpak van overlast en jeugdcriminaliteit worden in deze Denktank voorgelegd aan een gezelschap van praktijkgerichte experts uit diverse relevante werkgebieden en wetenschappelijke disciplines. Het gezelschap wordt voorgezeten door een criminoloog gespecialiseerd in jeugdcriminaliteit in groepsverband en medewerkers van de desbetreffende portefeuille van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Afhankelijk van het onderwerp stelt de voorzitter de invulling van de Denktank vast in overleg met het Ministerie.

Het onderwerp van de vijfde Denktank is tijdig signaleren en ingrijpen. Ter voorbereiding van de discussie is een aantal deelonderwerpen met bijbehorende vragen verspreid met betrekking tot (1) informatiedeling, (2) ouderbetrokkenheid en (3) regievoering. Niet alle deelonderwerpen en bijbehorende vragen zijn in deze Denktank precies zo aan bod gekomen als voorbereid en niet in de volgorde die is voorgesteld. Dat is ook niet het uitgangspunt geweest van de discussie. De experts is gevraagd om aan de hand van deze opzet vooral zelf essentiële en praktijkgerichte vragen, discussiepunten en stellingen aan te dragen met betrekking tot tijdig signaleren en ingrijpen. Dit leverde voor de vijfde maal een vruchtbare discussie op op basis van praktijkkennis en onderzoeksbrengsten.

Voor u ligt het verslag van deze discussie en de opbrengsten van de Denktank. Daarbij wordt niet vermeld wie precies wat heeft gezegd en vanuit welk vakgebied. Ook is niet in chronologische volgorde opgeschreven hoe het gesprek precies is verlopen. De ordening van de discussie vindt grotendeels plaats op basis van deelonderwerpen die zich aftekenen (waarbij het ene onderwerp uitvoeriger aan bod komt dan het andere).

Na een eerste versie van het verslag wordt normaal gesproken een samenvatting gemaakt. Die samenvatting wordt dan vervolgens in de vorm van stellingen voorgelegd aan de doelgroep – jongeren op school en op straat – in de vorm van een jongerenpanel. Deze keer leent het onderwerp van de Denktank (tijdig signaleren en ingrijpen) zich echter niet voor een jongerenpanel. Jongeren zijn geen ervaringsdeskundigen die tegen dergelijke zaken aanlopen in de uitvoering van hun vakmanschap en samenwerking met ketenpartners. Vandaar dat is gekozen om deze keer de tijd te verdelen over twee discussies in kleinere gezelschappen, zodat de betrokken professionals nog ruimer de gelegenheid krijgen om hun ervaringen met ons te delen dan normaal gesproken.

2. Wat bedoelen we met tijdig signaleren en ingrijpen?

Tijdig signaleren en ingrijpen verwijst in ons geval naar het (vroeg)tijdig kunnen signaleren van een dreigend probleem door een professional op het gebied van risicojeugd en jeugdgroepen. De professional zou vervolgens adequaat moeten kunnen ingrijpen op basis van een zorgsignaal en dat – wanneer nodig – samen met de juiste partners doen. Door tijdig te handelen en passende zorg te bieden, wordt het ontwikkelingsproces van een kind of jongere zo min mogelijk verstoord. Hierdoor kan men idealiter voorkomen dat een kind of jongere verder afglijdt naar crimineel gedrag. Daarmee bedoelen we dat hij of zij niet na een eerste aanraking met justitiële instanties als gevolg van schoolverzuim of een eerste winkeldiefstal nog verder het criminele pad op zal gaan.

Om enige context te hebben bij het onderwerp van deze Denktank is het nodig om kort aan te geven wat belangrijke risicofactoren zijn bij jonge kinderen tussen 6-11 jaar. Die factoren gelden als voorspellers van hardnekkig crimineel gedrag op latere leeftijd. Het gaat daarbij om (1) ouders die antisociaal of zelfs crimineel gedrag vertonen, (2) opgroeien in een gezin met een lage sociaal-economische status, en (3) opgroeien zonder de beide biologische ouders. Uit deze risicofactoren blijkt al hoe belangrijk de rol is van ouders bij het (kunnen) ingrijpen na een tijdig opgevangen signaal.

(Vroeg)tijdig signaleren betekent overigens niet per definitie hetzelfde als in de eerste levensjaren. Ook in latere ontwikkelingsfasen van jongeren kunnen op een gegeven moment kleine problemen ontstaan. Kleine problemen veranderen langzamerhand in grote zorgen als niet op basis van een tijdig signaal ook snel wordt ingegrepen. Bij de jongeren tussen 12-18 jaar zijn belangrijke risicofactoren die men kan signaleren: (1) antisociale of criminele vrienden, (2) lid zijn van een problematische jeugdgroep of jeugdbende en (3) het ontbreken van gemeenschapsgevoel en gemeenschapsgedrag. In navolging van wat bekend is uit pedagogisch onderzoek zien we in deze levensfase dat de invloed van leeftijdsgenoten ('peers') sterk toeneemt ten opzichte van een afnemende invloed van ouders.

Inmiddels zijn professionals, beleidsmakers en onderzoekers ervan doordrongen hoe belangrijk tijdig signaleren is. Uit wetenschappelijk onderzoek komen steeds meer waardevolle inzichten naar voren over welk soort vroege signalen een voorbode zijn van probleemgedrag en wijzen op de aanwezigheid van achterliggende oorzaken van jeugdcriminaliteit (Put et al., 2013; Pels, de Grijter & Vos, 2013). En in de praktijk wordt gewerkt aan effectieve interventies, onder meer door uit te zoeken welke werkzame ingrediënten tijdig signaleren en ingrijpen mogelijk maken. Voorbeelden daarvan zijn het gebruik van positieve rolmodellen,¹ heldere afspraken omtrent gedrag, verbetering van opvoedingsvaardigheden van ouders, betrekken van het gehele gezin (ook broertjes en zusjes), vrijetijdsbesteding in een positief groepsverband, individuele begeleiding van jongeren en bij voorkeur een kortdurende interventie.² Op de website Wegwijzer Jeugd en Veiligheid is inmiddels al een Matrix Vroegsignalering beschikbaar gesteld met

¹ Zie ook: Jong, J.D.A. de (2014). *Denktank III: Rolmodellen en problematische jeugdgroepen*. Amsterdam: Rebond Onderzoek en Advies.

² Zie de infosheet 'Tijdig ingrijpen: werkzame ingrediënten voor interventies' voor een overzicht: http://www.wegwijzerjeugdenveiligheid.nl/fileadmin/w/wegwijzerjeugdenveiligheid_nl/Jeugdcriminaliteit/Infosheet_Jenv-Tijdig_ingrijpen.pdf.

een overzicht van alle rollen, taken en verantwoordelijkheden van de verschillende partners bij tijdig signaleren en ingrijpen.³

Ondanks deze groeiende wetenschappelijke kennis en praktijkervaring roept het thema nog veel vragen op en lopen professionals tegen dilemma's aan, vooral op het gebied van informatiedeling, ouderbetrokkenheid en regievoering. Deze bevinding komt onder meer voort uit een recent congres over tijdig signaleren en ingrijpen dat is georganiseerd door het Ministerie van Veiligheid en Justitie (13 mei 2015). De knelpunten – die ook de input zullen vormen voor een E-book Tijdig Signaleren en Ingrijpen van het CCV dat halverwege 2016 zal verschijnen – vormen het uitgangspunt voor de structurering van de opbrengsten van deze Denktank.

³ Zie de website 'Vroegsignaleren: van levensbelang!' van de wegwijzer Jeugd en Veiligheid, een initiatief van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, de vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid: <http://www.wegwijzerjeugdveiligheid.nl/instrumenten/vroegsignaleren-van-levensbelang/>.

3. De bijzondere noodzaak van tijdig signaleren bij LVB-jongeren

Voordat de knelpunten in deze Denktank verder worden besproken (waarbij ook is gekeken naar aanknopingspunten voor oplossingen), is het van belang de noodzaak van tijdig signaleren nogmaals te benadrukken ten aanzien van een opmerkelijke populatie risicojeugd. Mensen met een relatief laag IQ (50 tot 85) en bijkomende problematiek (zoals beperkte sociale redzaamheid, leer- en/of gedragsproblemen, verminderd cognitief functioneren) staan bekend als Licht Verstandelijk Beperkt (LVB). Zij hebben meer moeite om andere mensen te begrijpen en kunnen reacties van anderen niet goed inschatten. Tegelijkertijd proberen ze door een algemene behoefte aan medemenselijke erkenning en waardering – en uit angst en schaamte over hun intellectuele en sociale onvermogen – uit alle macht door andere mensen gezien te worden als ‘normaal’ of ‘gewoon’. Ook zij willen ergens bij horen om een gevoel van verbondenheid te ervaren. Deze sterke motivatie maakt dat juist LVB-jongeren snel in de problemen kunnen komen, gefrustreerd raken en in een kwetsbare omgeving ook vaak het risico lopen misbruikt te worden door kwaadwillende mensen.

Het zijn dan ook LVB-jongeren uit risicovolle sociale omgevingen die bovenmatig vaak in aanraking komen met politie en justitie. Op basis van hun praktijkervaring schatten de deelnemers van de Denktank zelf in dat minstens een kwart van de jeugd in justitiële instellingen een licht verstandelijke beperking zou hebben. Verschillende onderzoeken laten echter grote verschillen zien in de prevalentie (Kaal, Overvest & Boertjes, 2014). Daarnaast bestaat het vermoeden bij professionals dat er nog veel niet gediagnostiseerde LVB-jeugd rondloopt in Nederlandse probleemwijken waar sprake is van overlastgevende of criminele jeugdgroepen. Een verklaring hiervoor is dat het herkennen van LVB'ers moeilijk is. Herkenningsinstrumenten zijn nog in ontwikkeling (Kaal, Nijman & Moonen, 2013).⁴

Zonder adequate begeleiding bestaat bij deze doelgroep een verhoogde kans op risicogedrag en doorontwikkeling tot ernstig overlastgevend of hardnekkig crimineel gedrag. Daarom is het extra belangrijk om signalen die wijzen op problematisch gedrag bij jongeren met deze beperking, tijdig op te vangen en ook snel in te grijpen door ondersteuning te bieden. Dat vereist tevens nadrukkelijke aandacht voor allerlei bijkomende problematiek, zoals leerproblemen, psychiatrische stoornissen, medisch-organische problematiek, gezinsproblematiek en verslaving. Belangrijke risicofactoren voor het ontstaan van criminaliteit bij deze bijzondere en aanzienlijke groep zijn: (1) overvraging door een gebrek aan onderkenning (thuis, op school, op werkplekken) en (2) geen zinvolle vrijetijdsbesteding in een positief groepsverband (geen hobby's, geen lid van een club).⁵

Om deze kinderen en jongeren in een vroeg stadium te kunnen ondersteunen met de specialistische interventies is het zaak tijdig een screening te kunnen doen bij zorgwekkende signalen en te handelen naar de uitkomsten (nu vanuit de nieuwe wet op de Jeugdzorg). Gezien het grote aandeel van deze populatie binnen de jeugdcriminaliteit, zou hiermee in theorie veel te winnen zijn. Hierdoor wordt het belang van tijdig signaleren en ingrijpen nog eens extra benadrukt, maar dit neemt niet weg dat dit algemeen aanvaarde inzicht in de werkelijkheid de nodige praktische problemen oproept.

⁴ Zie voor een factsheet van de screener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking (SKIL) de website: <https://www.hsleiden.nl/binaries/content/assets/hsl/lectoraten/lvb-en-jeugdcriminaliteit/factsheetjuli2015.pdf>.

⁵ Zie ook: <http://www.wegwijzerjeugdenveiligheid.nl/onderwerpen/lvb-jongeren/>.

4. Informatiedeling

De deelnemers van de Denktank wijzen in eerste instantie op een aantal bekende knelpunten ten aanzien van informatieverdeling, zoals (1) onduidelijkheid over de rolverdeling binnen en tussen organisaties, (2) onduidelijkheid over welke partij over welke informatie beschikt of mag beschikken, (3) gebrekkige samenwerking uit angst voor fouten en controleverlies, en (4) onvermogen om bepaalde professionals en informele partners te betrekken in de aanpak.

Onvermogen, angst en vertrouwensverlies

Aanvullend op deze punten benadrukken de deelnemers van de Denktank drie vragen die al snel door het hoofd van professionals kunnen spoken wanneer zij een zorgwekkend signaal opvangen en willen handelen: Mag het? Kan het? En wil ik het wel écht (met alle gevolgen van dien)? Als praktijkvoorbeeld wordt het geval naar voren gehaald van een professional uit de welzijnssector die tijdig zorgwekkende signalen opving en het zaak vond dat ook zo snel mogelijk werd ingegrepen. Aan het einde van de rit is deze professional aangeklaagd in een proces wegens het onrechtmatig delen van persoonlijke informatie.

In het gesprek geven de deelnemers meer voorbeelden van misstanden waarbij het oppikken en uitzetten van zorgsignalen tot professionele schade leidt, bijvoorbeeld omdat andere partners er niet juist op reageren (met soms noodlottige gevolgen zoals gezinsdrama's). Omdat men niet wil worden aangeklaagd en geen partij wil zijn in een verhaal met een noodlottige afloop, zou volgens deelnemers een angstcultuur kunnen ontstaan. Als gevolg daarvan gaan sommige professionals zich meer terugtrekken en eerder verantwoordelijkheid afschuiven.

Een ander punt waar de deelnemers op hameren is dat een opgevangen zorgsignaal soms alleen kan worden uitgezet bij een 'ongelijksoortige' partner (qua werktijd, competentie en informatiepositie). De hulp die zij volgens protocol moeten inschakelen om op het signaal te reageren, neemt in die gevallen vaak de vorm aan van een gestandaardiseerd aanbod. Ondanks de 'evidence based' kwaliteit van trainingen, methodiek en interventies, is het aanbod dan wellicht toch niet geschikt voor de gezins- of leefsituatie waarin het signaal is opgevangen. Het benodigde maatwerk kan dan niet worden geleverd en de ingreep die volgt op het tijdige signaal heeft niet het gewenste effect (of werkt zelfs averechts).

Over het algemeen hebben de deelnemers veel begrip voor het onvermogen van partners om door te pakken wanneer het gaat om tijdig signaleren en ingrijpen. Men begrijpt de systematische beperkingen die roet in het eten gooiën: capaciteit, tijdgebrek (caseload), werktijden, sturing, prioritering, gestandaardiseerde werkwijzen en verantwoordingskaders. Waar men wel moeite mee heeft is de wijze waarop het systeem het blijkbaar mogelijk heeft gemaakt om op basis van een dossier al interventies in te zetten die vanaf dat moment op papier in gang zijn gezet, zonder dat een professional ook maar één keer bij het gezin thuis is geweest. Zonder zelf de balans op te maken of anderszins vanuit persoonlijk vakmanschap en zelf het probleem in kaart te brengen waar een zorgwekkend signaal naar verwijst, gaat het al snel mis.

Waar de deelnemers ook veel begrip voor opbrengen is de angst bij de professionals in de keten. Ze onderscheiden daarbij (1) de angst die een werknemer heeft voor zijn of haar eigen baan (door foutief handelen uit angst, onvermogen of een gebrek aan kennis en ervaring), (2) een angst voor het schaden van de belangen van de eigen organisatie (door onverstandige keuzen in de samenwerking met partners), en (3)

de angst voor de hulpbehoevende mensen zelf (agressieve cliënten of families die met gewelddadige represailles dreigen). Als een professional handelt naar dergelijke angsten, draagt hij of zij bij aan de onwenselijke ontwikkeling waarin een systeem met de zojuist benoemde beperkingen, dat onvoldoende aansluit bij de leefwereld van de jongeren en hun gezinnen met hún beperkingen. Het ideaal van probleemgerichte informatiedeling zou het mogelijk moeten maken om gezamenlijk vanuit de inhoud te beredeneren wat de hulpbehoevende mensen en de hulpverlenende professionals nodig hebben. Volgens de deelnemers van de Denktank is het de vraag of dit haalbaar is zolang die angsten niet beter worden besproken en aangepakt.

Een derde woord wat steeds terugkomt in de discussie is vertrouwensverlies. Na een paar keer het hoofd te hebben gestoten door informatie te delen, worden sommige professionals erg voorzichtig in de samenwerking. Je weet niet wat er gebeurt met de informatie die je deelt. Zeker als er steeds weer een ander tegenover je zit als opvolger binnen een partnerorganisatie. Als een professional eenmaal heeft meegemaakt dat zijn of haar belofte naar een jongere of gezin is gebroken omdat een partner zijn bijdrage niet heeft waargemaakt, is dit extra reden tot waakzaamheid voor samenwerking in de toekomst. Het gevolg kan zijn dat men zich verder terugtrekt op het eigen eilandje binnen de integrale aanpak en vooral nog via informele banden informatie wordt uitgewisseld tussen professionals die elkaars vertrouwen hebben verdiend.

Meer dan een eigen rol binnen het grotere geheel

De deelnemers van de Denktank zijn het erover eens dat professionals de rol die zij hebben in tijdig signaleren niet te beperkt of te rigide mogen opvatten. Bij deze opvatting benoemen zij ook een risico wanneer het oplossen van het samenwerkingsprobleem hoofdzakelijk zou bestaan uit het bieden van een duidelijker overzicht van alle rollen. Daardoor zouden professionals zichzelf wellicht juist in sterkere mate kunnen gaan zien als slechts één van de gereedschapsstukken in een gereedschapskist. In dat geval bestaat het risico dat zij nog meer gaan afwachten tot een timmerman (met regie en mandaat) aangeeft wanneer hun inzet gewenst is om tot het beoogde resultaat te komen.

Die vergelijking maakt het risico van een passieve houding duidelijk en benadrukt eveneens hoe belangrijk de regievoering is om iets te bereiken. Maar de vergelijking geeft in de eerste plaats aan dat ieders rol weliswaar op papier duidelijk kan zijn, maar dat de professional daardoor nog niet noodzakelijkerwijs de benodigde verantwoordelijkheid of betrokkenheid hoeft te voelen. En die zaken zijn volgens de deelnemers van essentieel belang als het gaat om tijdig signaleren en ingrijpen. Als het goed is hebben de betrokken professionals namelijk de ingang binnen het gezin of ontmoeten jongeren in andere situaties waar de benodigde zorgsignalen kunnen worden opgevangen (op school, in de buurt, bij het sporten). Daar passend op reageren zou niet moeten afhangen van je 'rol' op dat moment. Bovendien wordt de professional vaak ook niet als rol gezien door de jongere, maar juist als mens. In het geval van een goede professional onthouden jongeren doorgaans ook niet de organisatie of de rol (het stuk gereedschap), maar slechts de persoon.

Informatiedeling bevorderen

De deelnemers dragen een aantal aanknopingspunten aan voor verbetering van de bovenstaande kwesties. Om knelpunten op te lossen is het in de eerste plaats van belang dat er duidelijkheid komt voor alle professionals door zeer eenvoudige en heldere kaders te scheppen voor informatiedeling. Daarmee

bedoelen de deelnemers praktische kennis over de wet omtrent privacy, maar ook oplossingsgerichte mogelijkheden om ondanks bepaalde beperkingen van die wetgeving toch zorgen te kunnen delen (zonder zelf risico te lopen). Als jeugdzorgwerkers zich minder zorgen hoeven maken over hun strafrechtelijke vervolgbaarheid, zou hun meldingsbereidheid toenemen.

Verder achten de deelnemers het van belang om het actief en duidelijk overdragen van belangrijke signalen nog meer te stimuleren binnen en tussen organisaties (en te belonen). Dit laatste zou ook bijdragen aan het gevoel van veiligheid van professionals binnen hun eigen organisatie. Ze moeten zich gedekt voelen door hun leidinggevende en de regisseur binnen de keten. Daarnaast kan de veiligheid in het werkveld, in het bijzonder in relatie tot agressieve cliënten of hun families, nog beter worden gewaarborgd met strafrechtelijke en bestuurlijke maatregelen.

Als overkoepelend aanknopingspunt wordt benadrukt dat het zaak is om weer “rust in de tent te krijgen”. Vanwege allerlei organisatorische veranderingen en in het bijzonder de gevolgen van de transitie in de Jeugdzorg, zouden allerlei instellingen zich nu terugtrekken. Om hen weer meer in beweging te krijgen, zou volgens de deelnemers gewerkt kunnen worden aan meer bewustwording van het feit dat men elkaar nodig heeft om gezamenlijke doelen te bereiken en gedeelde belangen te dienen. Daarbij zou het wenselijk zijn om de scholen toe te voegen aan de keten om zo de leefwereld thuis, op straat en in de klas of op het schoolplein meer te laten samenkomen.

De deelnemers wijzen ook op hun opvattingen van persoonlijk vakmanschap als aanknopingspunt. De meesten zijn er van overtuigd dat professionals die dicht op de jongeren werken, de gezinnen goed kennen en ook op de hoogte zijn van het sociale netwerk in de wijk, de beste inschattingen kunnen maken. Soms houdt dit overigens in dat je juist niet alle informatie deelt. Een gehele beschrijving van de problematiek zou juist veel angst en wantrouwen kunnen oproepen bij een partner die vervolgens lage verwachtingen koestert van de kansen op vooruitgang. Soms werken op persoonlijke titel, tijdelijk de randen opzoeken, goed waarnemen en niet kijken vanuit een kokervisie, zijn allemaal zaken die deelnemers van belang achten in het vakmanschap.

Een nog onbeantwoorde vraag is wat de overheid kan doen om samenwerking en informatiedeling verder te bevorderen (en te belonen). Een andere kwestie die nog open ligt is wat de overheid kan betekenen in het stimuleren van verantwoordelijkheid en betrokkenheid en het verminderen van handelingsverlegenheid van professionals (uit angst, onwetendheid of onvermogen). Dergelijke tekortkomingen of beperkingen staan de informatie-uitwisseling in de weg die van essentieel belang is voor tijdig signaleren en ingrijpen. Om hier iets in te betekenen suggereren de deelnemers het werken aan een laagdrempelige plek waar men een signaal kwijt kan (een soort ‘meld zorgsignalen anoniem’). Verder zou organisatorisch een zekere continuïteit kunnen worden gewaarborgd in organisaties en worden gewerkt aan een warmere overdracht binnen het netwerk wanneer mensen elkaar opvolgen (vooral op bepaalde functies). Als de mensen die posities invullen steeds wisselen, bouwt men niks op van het vertrouwen dat nodig is om samenwerking en informatie-uitwisseling tot stand te brengen (die niet vanzelfsprekend is).

5. Ouderbetrokkenheid

Met betrekking tot ouderbetrokkenheid benoemen de deelnemers ook een aantal bekende – en deels overlappende – knelpunten, zoals (1) de privacywetgeving, (2) de weerstand die ouders voelen bij bemoeienis en een oordelende houding, en (3) angst en onvermogen bij professionals om op de juiste wijze contact te maken en ouders te betrekken. Een belangrijk punt dat naar voren wordt gebracht is dat wij ons moeten beseffen dat sommige jongeren en hun gezinnen altijd hulp nodig zullen hebben. De deelnemers geven aan dat bepaalde gezinnen simpelweg nooit op eigen benen kunnen staan en voorkomen dat jongeren niet weer in de problemen raken, zeker wanneer bij de ouders zelf ook ernstige beperkingen worden vastgesteld. Bij deze gezinnen heeft het niet veel zin om interventies te plegen in een traject van een bepaalde duur waarna de resultaten moeten zijn behaald. Die manier van werken staat volgens de deelnemers bij deze gezinnen gelijk aan het inbouwen van teleurstelling.

In de lastige gevallen kan men er vanuit gaan dat ouders in het verleden al dergelijke gevoelens van teleurstelling hebben ervaren door negatieve ervaringen met zorg: hulpvragen die niet zijn beantwoord, problemen die niet zijn opgelost, doorverwijzingen of zelfs uit huis plaatsingen. Ouders kunnen daar gedesillusioneerd van raken en wantrouwig staan tegenover verdere samenwerking met hulpverleners. Volgens de deelnemers is aanhoudende betrokkenheid het devies in de gevallen waarbij je gezinnen nooit kan loslaten. Problematische beperkingen in tijd en duur van de behandeling staan progressie in de weg omdat het simpelweg een illusie zou zijn dat multiproblem-gezinnen in een jaar zouden kunnen 'uitstromen'.

De deelnemers benadrukken ook dat school een belangrijke aanvullende hulpbron is in het kunnen werken aan ouderbetrokkenheid (ook qua informatie). Daarbij moet de schoolleiding ook schroom overwinnen: een school die aangeeft probleemleerlingen in huis te hebben van multiproblem-gezinnen en ondersteuning vraagt, zou gezien moeten worden als een samenwerkende school en niet een problematische school. Naast een mogelijk stempel is regelgeving ook hier een punt van aandacht: een school wil wellicht graag meepraten over een gezin, maar mag dat niet zonder toestemming van de ouders. Een trucje dat een van de deelnemers heeft bedacht is om tussen papieren met toestemming voor schoolreisjes en dergelijke, ook een papier te stoppen met de vraag om toestemming die het zorgteam nodig heeft om bepaalde informatie te delen. Sowieso lijkt het van belang dat professionals hun onderbuikgevoelens ergens kwijt kunnen zonder toestemming van de ouders (wederom: meld zorgsignalen anoniem).

Om knelpunten ten aanzien van ouderbetrokkenheid het hoofd te kunnen bieden is het volgens de deelnemers echter belangrijker om juist open en eerlijk te communiceren met de ouders. Professionals kunnen ouders beter meenemen in het proces wanneer eerst de tijd is genomen door vertrouwen op te bouwen, mede op basis van kleine, concrete succeservaringen (zoals een sportclub regelen voor een van de kinderen). Wanneer de ouders het gevoel krijgen dat de hulpverleners die hun vertrouwen hebben gewonnen naast hen staan in plaats van tegenover hen, is het makkelijker om tegenwicht te bieden voor de angst voor GGZ-stempels of de schaamte van ouders tegenover de buitenwereld. Het proces van vertrouwen winnen om ouders uiteindelijk mee te krijgen in tijdig kunnen signaleren en ingrijpen, is precair en komt onder druk te staan door hoge verwachtingen, overvraging en faalervaringen. Daarom is het volgens de deelnemers nodig om de ouders te blijven motiveren en vast te houden. Dit vraagt om een goede beschikbaarheid en geen 9-tot-5-mentaliteit.

Wanneer men op zoek gaat naar manieren om een betere samenwerkingsrelatie op te bouwen met gezinnen waarin zorgsignalen tijdig moeten worden opgevangen, zou bijvoorbeeld de oplossingsgerichte methode van Signs of Safety (Turnell & Edwards, 2009) model kunnen staan – maar uiteraard als richtlijn en niet als ‘kookboek’. Deze methode is hoofdzakelijk bedoeld voor gezinnen waar (vermoedelijk) sprake is van kindermishandeling of de risico’s hierop groot zijn. Samen met het gezin ontwikkelt de hulpverlener een veiligheidsplan. Uit de wijze waarop de hulpverlener samenwerkt met de gezinsleden, de signalen waarover duidelijke afspraken worden gemaakt en vooral ook de basishouding (bejegening) richting de betrokkenen, zijn lessen te trekken die breder toepasbaar zijn wanneer het gaat om tijdig signaleren en ingrijpen.⁶

.....
⁶ Voor een overzicht van deze methode zie onder meer de website van het Nederlands Jeugdinstituut:
<http://www.nji.nl/Signs-of-Safety>.

6. Het regievraagstuk

De regie in de aanpak van risicojeugd en jeugdgroepen kent volgens de deelnemers knelpunten die hiervoor al uitvoerig aan bod zijn gekomen ten aanzien van informatiedeling en ouderbetrokkenheid: onduidelijkheid, gebrekkige samenwerking, handelingsverlegenheid en privacywetgeving. In de regievoering wordt echter ook zichtbaar dat verschillende of tegenstrijdige belangen van de professionele organisaties die moeten worden aangestuurd, elkaar in de weg kunnen zitten.

Een algemeen beeld dat nogmaals wordt benadrukt is dat organisaties en hun professionals te veel in hun eigen rol blijven steken, en dat op veel plaatsen de mate van regie (met mandaat) ontbreekt die nodig is om de daaruit voortvloeiende impasse te doorbreken. Enerzijds voelt dat voor professionals chaotisch aan. Anderzijds is men binnen de eigen rol wel hard aan de slag om vooral veel 'output' te creëren. Een deelnemer geeft een voorbeeld uit het maatschappelijk werk waar iemand die veel uren heeft gestoken in een zaak door met het betrokken gezin te bellen, te mailen en uiteindelijk ook aan de deur te kloppen. Omdat deze professional geen gehoor kreeg, geen reactie op e-mails, en niemand thuis gaf, leverde al deze moeite een papieren werkelijkheid op: dit gezin staat te boek als een hulpweigeraar terwijl de betrokkenen wellicht goede redenen hadden om geen contact op te nemen of de informatie en signalen hen niet duidelijk waren. De vraag is of deze werkuren in een breder samenwerkingsverband met partners die betere toegang hebben tot de betrokkenen en onder een strakke regie, meer hadden opgeleverd in termen van 'outcome'.

Het werken aan een overkoepelende regie is volgens de deelnemers niet makkelijker geworden door decentralisaties, reorganisaties en bezuinigingen (denk naast gemeente, jeugdzorg en welzijnsinstellingen, ook aan de transformatie van de nationale politie en de bezuinigingen bij het Openbaar Ministerie). Dit alles heeft bijgedragen aan een hoop onrust en onzekerheid, waardoor bijvoorbeeld ook een goed ingevoerde wijkagent (vroeger 'buurtregisseur') het zicht kwijt raakt. Andere voorbeelden die voorbij komen zijn lokale wijkteams die zich meer richten op zorg en niet zozeer bezig zijn met jeugd en veiligheid. En volgens andere deelnemers wil een partij als het Openbaar Ministerie het liefst geen gemeente of jeugdzorginstelling als pottenkijkers. Daar zouden ze de Raad voor de Kinderbescherming voor hebben, maar die heeft de lokale kennis weer niet in huis. Om deze problemen te verminderen zou een regisseur kunnen stimuleren dat de professionals en organisaties die samenwerken in de keten bij elkaar in de keuken komen kijken. In de Denktank kwam het er niet van om concrete mogelijkheden te verkennen van de wijze waarop dit zou kunnen worden georganiseerd. Wellicht is het aan te bevelen hier verder onderzoek naar te doen gezien de verwachte meerwaarde in de open van de deelnemers.

De deelnemers leggen de nadruk op het feit dat de ontwikkelingen van de laatste tijd leiden tot steeds andere lijntjes en nieuwe medewerkers. Door verschuivingen in regelgeving en organisatie is vooral onduidelijk wie nu de verantwoordelijkheid heeft en wie de regie heeft om te controleren of een professional ook zijn of haar verantwoordelijkheid voldoende neemt. Het motto in de jeugdzorg is 'uitvoering centraal', maar de deelnemers betwijfelen of dit haalbaar is vanwege de hoeveelheid regels en organisatorische veranderingen.

Onder de deelnemers bestaat geen twijfel over wie de regie zou moeten hebben: de gemeente. Deze regie zou idealiter gestalte krijgen in de vorm van een soort autonome ombudsman met mandaat van een betrokken burgemeester (en dus ook bevoegd om belangrijke beslissingen te nemen). Het zou bij voorkeur een doortastend en bevoegd professional zijn, maar die eveneens in staat is om partijen te verbinden, het

sociale domein te koppelen aan jeugd en veiligheid, en een gezamenlijk gedragen beeld te ontwikkelen waarin wordt toegezien op de juiste prioritering binnen alle samenwerkende partijen.

Eén taak van deze regisseur zou zijn het toezien op de afname van een betrokkenheidstest binnen de partnerorganisaties. Professionals zouden volgens de deelnemers de vraag moeten beantwoorden of zij nog op de juiste plek zitten. Toont een professional naast inhoudelijke bekwaamheid ook de benodigde visie, lef en wil? Heeft hij of zij een houding die uitstraalt: veiligheid gaat voor privacy en 'ik doe het voor het kind, knappe rechter die me veroordeelt' (als je het risico loopt je baan te verliezen...). Dit betekent ook dat de professionals grenzen durven over gaan en daarvoor de benodigde bestuurlijke dekking krijgen die tegenwicht biedt aan het ontstaan of voortbestaan van een onwenselijke angst- of afrekencultuur. De professional moet tevens in staat zijn om de betrokkenen in het gezin het gevoel te geven dat zij zelf de touwtjes nog voldoende in handen hebben (en niet op basis van signalen aan de kant worden geschoven in systemische handelingen). Het creëren van die beoogde werksituatie vereist dat de professional handelvrijheid en ruimte krijgt binnen zijn of haar functioneren. Op zijn beurt vraagt dit weer een hoog niveau (qua kennis, ervaring én sociale vaardigheden) van de professional. In het kader hiervan wijst een deelnemer op een uitwerking van de letters 'V.A.K.' in vakmanschap: Vaardigheden, Attitude en Kennis. Een andere deelnemer voegt toe dat hulp vragen in je ontwikkeling tot een dergelijke professional geen knieval is, maar juist een teken van kracht.

Een laatste punt wat de deelnemers maken met betrekking tot de regie is dat men moet oppassen om niet in een paniecreactie af te breken wat nu goed werkt. In rapportages geven experts signalen af dat de zorg aan kwetsbare kinderen en gezinnen nog onvoldoende op orde is.⁷ Men verzoekt hulpverleningsorganisaties om beter samen te werken, alerter te zijn op signalen en te leren om grenzen van wet- en regelgeving op te zoeken. Maar waar men wellicht nu te veel aan voorbij gaat is dat nog onvoldoende duidelijk is welke barrières deze ontwikkeling precies belemmeren. In deze Denktank zijn door de deelnemers een aantal zaken benoemd die inzicht bieden in de weerstand van organisaties om samen te werken en de grenzen van wet- en regelgeving op te zoeken. Het is dan ook zaak eerst deze weerstand te verminderen. Wat is het voornaamste doel dat men binnen de samenwerking wil bereiken? Welke weerstanden zal die aanpak oproepen (in het algemeen of specifieke maatregelen)? Van wie is die weerstand te verwachten? Daarna kan men serieus werk maken van samenwerking (nogmaals: die spreekt niet vanzelf) en zal de durf toenemen om buiten de lijntjes te kleuren en de ruimte buiten de gevestigde kaders te denken.

⁷ Zie o.a. 'Calamiteitenonderzoek Amsterdam: Borgen van veiligheid in kwetsbare gezinnen' (2015) op de website: <https://www.jeugdinspecties.nl/>.

7. Slotopmerkingen

In de Denktank zijn verschillende knelpunten ten aanzien van tijdig signaleren en ingrijpen toegelicht. Deze knelpunten zijn nog niet verholpen ondanks een gedeelde overtuiging van het belang van tijdig signaleren. Hebben die barrières nu alleen te maken met gebrekkige kennis over verantwoordelijkheden, informatiedeling en interventies? En hoe verkrijgen en bewaken we ruimte voor de flexibiliteit en ruimte die nodig zijn in het maatwerk? Over deze vragen valt uiteraard nog veel meer te zeggen. Om daar enkele punten uit te halen die de deelnemers van de Denktank nauw aan het hart liggen wordt hen ter afsluiting gevraagd om een statement. Daarmee benadrukken de deelnemers wat zij ten aanzien van dit onderwerp het meest van belang achten. Dit levert de volgende uitspraken op:

- Minder bureaucratie, minder regels en meer vertrouwen in elkaar (professionals met durf die vragen stellen en zorgen benoemen).
- Wees kritisch: denk en handel daarnaar!
- Zet de beste mensen in voor de meest ingewikkelde doelgroep.
- Laat de goede mensen niet verzuipen in logge organisaties en regels.
- Privacy mag geen belemmering zijn.
- Commitment en bezieling van de professional centraal stellen (maak het verschil).
- Haal eer en trots uit je werk: je bent bevoorrecht dat je dit mag doen (ook als blijkt dat niet altijd uit de waardering voor je handelen binnen onze organisaties en gezamenlijke aanpak)
- De overheid moet de structuur van de gezamenlijke aanpak minder gecompliceerd maken.
- Er is behoefte aan een ombudsman met de juiste competenties en mandaat die zich profileert als de 'go-to' persoon die regie houdt namens de gemeente.
- Free your mind and the rest will follow.

Bijlage: Bronnen

Kaal, H., Nijman, H. & Moonen, X. (2013) Handleiding SCIL. Amsterdam: Hogrefe.

Kaal, H., Overvest, N. & Boertjes M. (Eds.) (2014). Beperkt in de keten. Mensen met een licht verstandelijke beperking in de strafrechtketen. Den Haag: Boom Lemma.

Put, C. van der, Assink, M., Bindels, A., Stams, G.J. & Vries, S. de (2013). Effectief vroegtijdig ingrijpen. Een verkennend onderzoek naar effectief vroegtijdig ingrijpen ter voorkoming van ernstig delinquent gedrag. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Faculteit Pedagogische Wetenschappen

Pels, T., Gruijter, M. de, Los, V. (2013). Bouwstenen voor gemeentelijk beleid. Vroegsignalering en hulp bij internaliserend probleemgedrag van adolescenten uit migrantengezinnen. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Turnell, A. & Edwards, S. (2009). Veilig opgroeien. De oplossingsgerichte aanpak Signs of Safety in jeugdzorg en kindbescherming. Houten: Bohn Staflei Van Loghum.



Ministerie van Veiligheid en Justitie

Dit is een uitgave van:

Ministerie van Veiligheid en Justitie
Postbus 20301 | 2511 DP Den Haag
www.rijksoverheid.nl/venj

December 2015 | Publicatienr: 89748